

Ny avhandling

**Ida Runge (2023) “Jag vill gärna ha hjälp, men ta inte mina barn”
-Föräldraskap hos föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning.
Diss. Malmö universitet**

I Sverige antogs år 2018 en nationell strategi för stärkt föräldraskapsstöd i syfte att främja barns hälsa och utveckling. Föräldraskapsstödet utformning varierar, bland annat beroende på föräldrars behov av stöd, familjekonstellationer, syn på barnuppfostran och familjens tillgång till stödjande sociala strukturer.

En grupp föräldrar som är långt ifrån homogen, och som Ida Runge studerat i sin avhandling, är föräldrar med intellektuell funktionsnedsättning (IF). Det är en grupp som många gånger beskrivs som sårbar i dagens samhälle eftersom de ofta har lägre inkomst och bor i socioekonomiskt utsatta områden. Det är heller inte ovanligt att personer med IF har låg utbildningsbakgrund och därför har svårt att etablera sig på arbetsmarknaden, vilket kan innebära att de behöver stöd från samhället för sin försörjning, eller deltar i daglig verksamhet med låg ersättningsnivå.

Avhandlingen, som är en monografi, bidrar till ökad kunskap om föräldrar med IF och om deras erfarenheter av att vara föräldrar, men den berör även jämlikhetsaspekter som handlar om människors lika värde i ett samhälle för alla. Syftet var att studera hur föräldraskap upplevs, praktiseras och reflekteras av föräldrar med IF, genom att utforska hur föräldraskapet görs och formas i samspel med barnet, med föräldrarnas viktiga andra och med omgivningen. Här beskrivs omgivningen som den omgivande miljön bestående av andra människor men också av samhälleliga strukturer, ideal, normer och lagstiftningar. Tre forskningsfrågor har varit vägledande:

- Hur skildras föräldraskapet i vardagslivet, i relation till barnen, till anhöriga och till omgivningen av föräldrarna?
- Hur kan föräldrarnas tankar och göranden förstås i relation till deras livserfarenheter?
- Hur hanterar och utmanar föräldrarnas omgivningens uppfattningar om deras föräldraskap?

Målgruppen för studien är föräldrar med IF, som utgör en förhållandevis liten grupp föräldrar i samhället men icke desto mindre är viktig att studera eftersom de ofta är i behov av stöd från socialtjänsten. Dessa föräldrar lever sina liv i samhället och formar sina familjeliv som andra föräldrar gör, men utifrån de villkor som deras funktionsnedsättning innebär. Även om deras liv har många likheter med andra familjers liv så finns det skillnader som innebär att deras livssituation skiljer sig från andras.

IF är en nedsättning som uppstår under utvecklingsperioden, är bestående och innebär att en person har intellektuella och adaptiva funktionssvårigheter inom de kognitiva, praktiska och sociala domänerna. IF graderas enligt WHO:s diagnosmanual i fyra nivåer: lindrig, måttlig, svår och mycket svår. Av de personer som har en intellektuell funktionsnedsättning och som blir förälder har så gott som alla en lindrig funktionsnedsättning, det gäller även för de föräldrar som ingår i Runges studie.

Avhandlingens empiri bygger på intervjuer med 23 föräldrar, 19 mödrar och 4 fäder, som har diagnosen IF och har minst ett barn under 20 år. Forskningsprojektet startade år 2015 och har fortgått en längre tid, delvis beroende på en svår rekryteringsprocess eftersom det inte är helt enkelt att nå denna grupp och involvera den i forskning. Rekryteringen av informanter har företrädesvis skett via dem som jobbar med målgruppen, i anpassad skolform eller med LSS-insats, där informationsmöten, informationsbrev eller inspelad film utgjort basen för rekryteringen. Informanterna är spridda över landet från sju olika kommuner. Av de intervjuade föräldrarna levde 13 tillsammans med sin partner, 9 var separerade och 1 var särbo med den andre föräldern. Sammantaget har föräldrarna som intervjuades 38 barn varav 14 barn var placerade i samhällsvård då datainsamlingen skedde.

Metodologiskt utgår studien från kvalitativ metod där forskningsintervjuer utgör basen för empirin, men även nätverkskartor har använts som stöd för intervjuerna för att visualisera och tydliggöra betydelsefulla personer i föräldrarnas närhet och nätverk.

Teoretiskt tar Runge avstamp i ett *interaktionistiskt perspektiv* på föräldraskap, det vill säga ett antagande om att föräldraskap är något som görs och skapas genom handlingar och göranden som inte minst föräldrarna själva tillskriver mening i föräldraskapspraktiken. Två premisser är grundläggande för förståelsen: att individens självuppfattning utvecklas i interaktion med andra samt att samhället är uppbyggt av individers göranden. Dessa antaganden är avhandlingens teoretiska nav, men i avhandlingen finns ytterligare teoretiska och analytiska begrepp av mer eller mindre omfattning. Här vill jag lyfta fram ytterligare några som har betydelse för analysen, tolkningen och för förståelse av avhandlingens resultat. Stigmateorin med dess kopplingar till avvikelse teorin har en central betydelse för analysen och tolkningen, men eftersom dessa teorier är mer allmänna har ytterligare teorier tillämpats i analysen. De utgörs bland annat av omsorgsbegreppets dimensioner där *caring-for* syftar på

fysiska, kroppsliga och konkreta föräldrapraktiker medan *caring-about* syftar på känslor, känsloutbyten och omsorgshandlingar som uttryck för föräldraskap. Därtill kan adderas teoretiska och begreppsliga ramar, som ontologisk trygghet, genusregimer, autonomi, beroende och trygghet samt föräldraskap i tid och rum. I teoritillämpningen har Runge haft höga ambitioner, men när man skriver en avhandling är det också viktigt att avgränsa och tydliggöra, här tror jag att avhandlingen hade vunnit på en tydligare presentation av teoriernas användningsområde och relation till varandra för att läsaren lättare skulle kunna orientera sig.

Resultatet presenteras i fem relativt omfattande kapitel och sammanfattas i följande teman.

Tidiga upplevelser i livet. I studien framkommer något överraskande att föräldrarnas egna barndomsupplevelser haft betydelse för hur de hanterar det egna föräldraskapet. Erfarenheter från såväl uppväxtfamiljen som skolgången är framträdande och exemplifieras med positiva och negativa erfarenheter. Berättelserna om uppväxtfamiljen varierar från trygga barndomsmiljöer till upplevelser av turbulens och otrygghet. Antingen berättar de om sina föräldrar som närvarande och som fungerat som förebild för hur de själva vill vara som förälder, eller så framträder upplevelser om frånvarande föräldrar och erfarenheter av att man förskjutits som barn. De negativa erfarenheterna från skolan pekar på upplevelser av att vara annorlunda och därmed avvika från det som förväntas, att vara mobbad, utsatt och därmed stigmatiserad. Det som starkast lyser igenom i föräldrarnas berättelser om sina barndomsupplevelser är betydelsen av att vara trygg under uppväxten. Känslan av att känna sig värdefull och älskad av sina föräldrar och betydelsefulla andra tycks bygga upp en generaliserad trygghet och en förmåga att kunna göra motstånd mot stigmatiserande attityder.

Ifrågasatta föräldraförmågor. I den här delen av resultatet berörs föräldraförmågor under graviditeten och den första tiden som småbarnsförälder. Detta resultat kan sammanfattas i två delar: tilltro och delaktighet samt upplevelser av förödmjukelse och misstankar. Tilltro och delaktighet speglar erfarenheter av tillit och transparens i kontakten med socialtjänsten när föräldern/föräldrarna berättar att de väntar barn. Den kontakten är ofta med en socialsekreterare och är viktig för att bedöma, planera och genomföra stödjande insatser i föräldraskapet samt att följa upp dem. Här ges exempel på hur föräldrarna berättar om att vara gravid och vänta barn och hur alliansen kan byggas upp med tilltro till socialtjänsten även om en utredning behöver göras. Förödmjukelse och misstankar beskrivs av föräldrarna i form av att oro har väckts redan under graviditeten. Flera av mödrarna och deras spädbarn placerades efter förlösningen på utredningshem med motiveringen att de behöver dygnet-runt-service, samtidigt som en utredning om deras föräldraförmågor sker, vilket ofta grundas på att de är kategoriserade till gruppen föräldrar med IF. Föräldrarna har upplevt sig ifrågasatta av myndigheter och särskilt mödrarna har upplevt att de betraktats

som en potentiell risk för barnens välbefinnande. Fädernas föräldraskap har hamnat i skymundan och varit mer av att stötta modern och företräda familjen. Sammantaget vittnar föräldrarna om att de måste bevisa för omgivningen att de klarar av att vara tillräckligt bra föräldrar för att få ett erkännande.

Ett ansvarsfullt föräldraskap. Föräldrarna upplever att de ofta är påpassade och kontrollerade och att de försöker forma föräldraskapet så att det stämmer överens med de förväntningar som anses vara de allmänt vedertagna, *det normala*. För att uppnå det använder föräldrarna olika strategier:

- Intrycksstyrning: de agerar så att de försöker styra andras uppfattningar om dem.
- Att passera: de hemlighåller stigmatiserande information om sig själva.
- Desidentifikation: de tillämpar manér som antyder att de inte tillhör den stigmatiserade gruppen.
- Skylning: de anpassar sig socialt för att reducera stigma.
- Undvikandestrategi: de förs inte visa sig alltför kritiska mot till exempel myndighetspersoner, eller förskolepersonal eftersom de är oroliga över att föräldraskapet ska ifrågasättas.

I resultatet framkommer att omgivningens normer inskränker deras självförtroende eftersom de ofta känner sig granskade och upplever oro för att uppfattas som avvikande föräldrar. Deras tidigare erfarenheter av att befinna sig i kritiska miljöer tycks ha satt spår i deras självuppfattning och de upplever sig vara granskade och ifrågasatta. Även när föräldraskapet fått ett erkännande som tillräckligt bra, till exempel i en barnavårdsutredning, slipper de inte undan att bli kategoriserade av sin omgivning som en särskild sorts föräldrar. Sammanfattningsvis vittnar föräldrarna om ett föräldraskap under press.

Omsorg om små och stora barn. I resultatet framkommer att föräldrarna investerar mycket av sig själva för att ge barnen en god omsorg. Att göra omsorg är det som tydligast ger föräldraskapet mening och innebörd. Olika omsorgsuppgifter, till exempel hur föräldrarna sysslar med sina barn, hur de tar hand om dem och sköter deras ärenden varierar över tid och mellan olika omsorgsformer. Föräldraskapet är föränderligt över tid beroende på barnets ålder och mognad. I avhandlingen har det analyserats utifrån två omsorgsformer: *caring-for* om omsorgens konkreta handlingar, *caring-about* om känslor och känsloutbyten mellan förälder och barn. Genom att tolka föräldrarnas omsorg med hjälp av de här begreppen framträder att föräldrarnas kärlek, välvilja och intresse för sina barn och deras liv är stark. De är angelägna om att försöka vara goda och omsorgsfulla föräldrar. Dock kan föräldrarna uppleva att de har svårt att ge barnen en god praktisk omsorg när de har bristfälliga kunskaper om sam-

manhanget, när de måste improvisera i olika situationer och när deras ekonomiska resurser är otillräckliga. Dessa föräldrar lever ofta i socioekonomisk utsatthet med låg inkomst, låg utbildning, lägre levnadsstandard och yrkesstatus.

Autonomi i föräldraskapet och beroende av stödjande sociala nätverk. Den här delen är uppdelad i individuell och relationell autonomi samt informellt och professionellt stöd. Här är föräldrarnas tankar om stödet analyserat i förhållande till det stöd som deras sociala nätverk erbjuder dem. Framför allt kommer det från två sociala sammanhang: nära anhöriga och professionella stödpersoner. Stödet förefaller vara mycket viktigt för dem och bidrar till deras omsorgsförmåga och föräldraskap. Ett anpassat stöd kan parera följderna av att familjerna lever under socioekonomiskt ojämlika livsvillkor så att de inte drabbas allt för hårt. De uttrycker också att de är i behov av stöd från andra vuxna, till exempel sina föräldrar, och att de utan ett sådant stöd skulle ha svårt att klara föräldraskapet på egen hand. Att ta emot stöd innebär dock att föräldrarnas egen autonomi sätts på spel. Stödet som de tar del av kommer främst från nära anhöriga eller professionella stödpersoner och det förefaller vara mycket viktigt för dem för att hantera deras föräldraskap.

Ordning, rutiner och genusroller i tid och rum. I denna resultatdel knyts lösa trådar samman och ytterligare teoretiska kopplingar görs. Här lyfts bland annat fram olika förväntningar på kvinnors och mäns föräldraskap. De traditionella genusroller som finns tycks vara viktiga för hur vardagslivet praktiseras och organiseras i familjerna och är därmed styrande för hur vardagslivet struktureras. På så sätt förstärks ofta de traditionella genusrollerna i familjerna.

Från intervjuerna framkommer det att föräldrarna lever med korta tidsperspektiv i ett här och nu-perspektiv. Geografiskt rör de sig mellan välkända platser vilket beskrivs som "livets triangel", det vill säga som en mycket begränsad del av dessa föräldrars rörelsemönster mellan hemmet, förskolan och arbetet. De delar ofta vardagen med personer som de känner väl eftersom förutsägbarheten skapar trygghet. Här berörs också barnens tid som en del av resultatet. I föräldrarnas vardag får barnens behov och önsknings stort utrymme. Att spendera mycket tid med sina barn är något som samhället idealiserar som ett gott föräldraskap. Det har föräldrarna förstått och därför kan barnens tid ses som ett sätt att omvandla samhälleliga ideal till personliga ideal, till exempel att framställa sig som en välfungerande förälder.

En annan aspekt som lyfts fram är begreppet ontologisk trygghet. För de här föräldrarna blir det mycket påtagligt eftersom de lever med en oro att inte duga som förälder och under ett hot om att deras barn kan omhändertas och placeras i samhällsvård.

Avhandlingen är välskriven och bidrar med ett betydelsefullt kunskapstillskott inom ett område som alltfört behöver synliggöras för såväl socialtjänstens praktik som andra aktörer i välfärdssamhället. Jag uppmuntrar därför Runge att sprida resul-

tatet från sin forskning i en lärobok för blivande socionomer, pedagoger och annan vård- och omsorgspersonal som i sina olika professioner möter dessa föräldrar och deras barn.

Thomas Strandberg

Fakultetsopponent, professor i socialt arbete vid Institutionen för beteende-, social- och rättsvetenskap, Örebro universitet